

2^ο ΔΙΕΘΝΕΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

**«Το αρχαιολογικό έργο στην Αιτωλοακαρνανία και στη Λευκάδα
Από τους προϊστορικούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους»**

Ι.Π. Μεσολογγίου, 6-8 Δεκεμβρίου 2013

**«Από την αρχαιολογική έρευνα στην εκπαιδευτική πράξη: Περιβαλλοντική
Εκπαίδευση στους αρχαιολογικούς χώρους της Νότιας Αιτωλοακαρνανίας»**

ΟΛΓΑ ΓΙΑΝΝΑΚΟΓΕΩΡΓΟΥ

Φιλόλογος, Msc Περιβαλλοντική Εκπαίδευση

Υπεύθυνη του Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μεσολογγίου-Θέρμου

Email: olgagiannak@otenet.gr

“From the archaeological research in educational practice: Environmental Education at the archaeological sites of Southern Aitolokarnania”

ABSTRACT

The human intervention in the natural environment is a common characteristic of each era-and it cannot be judged since all the organisms are claiming their environmental share. Today however, is quite different the degree of intervention in the natural environmental, and the way the modern man perceives the natural environment. In antiquity environmental protection was closely linked to the sacredness of nature, it was manifested in the deification of the phenomena and the elements of nature. Today these perceptions are extremely useful and interesting, as we understand that the environmental crisis is primarily a cultural crisis, crisis of values.

In the context of this thesis we will attempt to approach the man and his action on the natural environment during the years of antiquity in general and then focus on how the man acted in relation to the natural environment in the antiquities in our region.

This thesis aims to become a dual function that can occur in the archaeological sites: Environmental Education can act as a means of highlighting the cultural heritage and also the archaeological sites and monuments could cater for the Environmental Education with the knowledge of the environmental issues, approaches and management in earlier times.

Τις τελευταίες δεκαετίες ένας νέος κλάδος της εκπαίδευσης αναπτύσσεται και εφαρμόζεται στην εκπαιδευτική πράξη, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (δεκαετία του '60: Φλογαΐτη, 2009:27). Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (ΠΕ) είναι η επιστήμη που κυοφορήθηκε την τελευταία αυτή χρονική περίοδο της ιστορίας της ανθρωπότητας που θα ιστοριογραφηθεί ως εποχή της μεγάλης περιβαλλοντικής κρίσης, ακριβώς στοχεύοντας στην αντιμετώπισή της.

Η ΠΕ είναι καρπός της συνειδητοποίησης του οικολογικού προβλήματος και του κοινωνικού αιτήματος για επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Παρά τις όποιες διαφωνίες και συγκρούσεις, διαμάχες, διαφορετικές αντιλήψεις και ιδεολογίες που συνθέτουν το περιβαλλοντικό σκηνικό, όλοι συγκλίνουν στην αδήριτη ανάγκη της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης των πολιτών, η οποία θεωρήθηκε ως ένα από τα πιο αποτελεσματικά μέσα για την αντιμετώπιση της οικολογικής κρίσης (Φλογαΐτη, 1998:15-16). Μάλιστα, με την ενσωμάτωση στο εννοιολογικό της πλαίσιο της έννοιας της αειφορίας, που έδωσε έμφαση όχι μόνο σε περιβαλλοντικούς παράγοντες αλλά ισότιμα και σε κοινωνικούς και οικονομικούς, (Λιαράκου & Φλογαΐτη, 2007:156-157), η Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη (ΕΑΑ), όπως μετονομάστηκε η ΠΕ, κρίθηκε ως ο σημαντικότερος θεσμός που διαθέτει η κοινωνία προκειμένου να σχεδιάσει, να δρομολογήσει και να στηρίξει την Αειφόρο Ανάπτυξη (UNCED, 1992). Πέρα από μια εκπαιδευτική διαδικασία η ΕΑΑ έγινε το νέο οργανωτικό πλαίσιο της εκπαίδευσης αλλά και γενικότερα της μάθησης, διεκδικώντας η αειφορία το ρόλο της κεντρικής ρυθμιστικής έννοιας σε ένα σύνολο από συνδυαστικές και συμπληρωματικές άλλες ρυθμιστικές έννοιες, όπως η δημοκρατία και η δικαιοσύνη και γενικότερα έννοιες που συνάδουν με το ανθρωπιστικό ιδεώδες, οι οποίες θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως ασφαλιστικές δικλίδες για την εκπαίδευση (Λιαράκου & Φλογαΐτη, 2007:159-160).

Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη είναι η *«εκπαίδευση που επιτρέπει στο άτομο να αναπτύξει γνώσεις, αξίες και δεξιότητες ώστε να αντιληφθεί την πολυπλοκότητα του κόσμου που ζει και να συμμετάσχει σε αποφάσεις για τα σημαντικά ζητήματα του πλανήτη, ατομικά ή συλλογικά, τοπικά ή ευρύτερα, με σκοπό ένα βιώσιμο μέλλον»* (Sterling, 1998:3). Είναι η εκπαίδευση που μελετά το περιβάλλον στο σύνολό του – και ως φυσικό αλλά και ως δημιουργούμενο από τον άνθρωπο: κοινωνικό, πολιτισμικό, ηθικό, αισθητικό, ιστορικό, πολιτικό, τεχνολογικό (UNCED, 1992).

Σαν εκπαιδευτική διαδικασία, η ΕΑΑ δε θα πρέπει να θεωρηθεί ως μια δεδομένη έννοια την οποία οφείλουμε να μεταδώσουμε με τη μορφή κατήχησης στους εκπαιδευόμενους, ώστε να την εφαρμόσουν. Δεν είναι μηχανισμός επιβολής συγκεκριμένων ιδεών, απόψεων και αξιών που σχετίζονται με την αειφορία, αλλά διαδικασία συνεχούς αναζήτησης, ανακάλυψης, διερεύνησης, θέσπισης προτεραιοτήτων και στόχων, τους οποίους πρέπει να συνδέσουμε με αξίες και αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα, πράγμα που εμπεριέχει δημοκρατικές διαπραγματεύσεις και αποφάσεις (Schnack, 1998, στο Λιαράκου & Φλογαΐτη, 2007:163-164). Αυτό σημαίνει ότι ως εκπαιδευτική διαδικασία δεν μπορεί να έχει εξ αρχής προκαθορισμένο αποτέλεσμα, καθώς είναι δυνατό να οδηγήσει σε μια νέα διαπραγμάτευση και τελικά στον επαναπροσδιορισμό της έννοιας (Λιαράκου & Φλογαΐτη, 2007:164). Βασικός σκοπός της ΕΑΑ είναι να εφοδιαστούν οι πολίτες με ικανότητες, αξίες και οράματα ώστε να διαπραγματεύονται και να σχεδιάζουν σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο τους κοινωνικούς όρους της αειφορίας και τελικά να της προσδίδουν συναινετικά και δημοκρατικά περιεχόμενο. Επιδιώκεται η διάπλαση πολιτών ικανών όχι να προσαρμόζονται σε επιταγές άλλων, αλλά να διαμορφώνουν το δικό τους παρόν και μέλλον, προστατεύοντας τα δικαιώματα των γενεών που θα ακολουθήσουν, με βάση τις αρχές της κοινωνικής και οικολογικής αλληλεγγύης στο χώρο και στο χρόνο, της κοινωνικής δικαιοσύνης και της δημοκρατίας (Φλογαΐτη, 2009:163).

Βασική επιταγή της ΠΕ και της ΕΑΑ, όπως αυτή υπαγορεύεται από όλες τις παγκόσμιες συνθήκες είναι η συμβολή της στην προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς. Η UNESCO, θεωρώντας ως πρώτη προτεραιότητα την αναγκαιότητα να διατηρηθεί η ανθρώπινη και πολιτισμική κληρονομιά καθώς και οι ιδιαιτερότητες των διαφόρων πολιτισμών, υπαγορεύει ειδικά στην ΠΕ την εισαγωγή και υιοθέτηση στα διδακτικά της αντικείμενα θεμάτων σχετικών με την πολιτισμική κληρονομιά. Η ΠΕ προτρέπεται να συμβάλει εκτός των άλλων στη συνειδητοποίηση και σε τρόπους συμπεριφοράς που αποσκοπούν στην προστασία της πολιτισμικής και φυσικής κληρονομιάς – των ιερών χώρων, των χώρων ιστορικού ενδιαφέροντος, των έργων τέχνης, των τοπίων και των μνημείων, του ανθρώπινου και φυσικού περιβάλλοντος (UNESCO 1977).

Η διερεύνηση θεμελιωδών εννοιών της ΠΕ και της ΕΑΑ όπως δημοκρατία, δικαιοσύνη, ιδιότητα του πολίτη κλπ, και επίσης η αναζήτηση και μελέτη περιβαλλοντικών αντιλήψεων και κοινωνικών αξιών έρχεται να συναντήσει στα

πλαίσια αυτής της εργασίας την αρχαιολογική έρευνα, η οποία μελετώντας τα κατάλοιπα της ανθρώπινης δραστηριότητας και του ανθρώπινου περιβάλλοντος της αρχαιότητας έχει ως κύριο στόχο να ανασυνθέσει τη ζωή του παρελθόντος και να αποκαλύψει τα μηνύματα της αρχαιότητας (Πετράκης, 2013:14). Απώτερος σκοπός της αρχαιολογίας όπως γνωρίζουμε είναι η διάχυση του μηνύματος των μνημείων στο κοινό, επιδιώκοντας την ενεργό συμμετοχή του στην προστασία των μνημείων και της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσα από τα μονοπάτια της εκπαίδευσης, της γνώσης και της συμμετοχής (Γαλανίδου, 2012:13). Ακριβώς εδώ η ΠΕ, στο πλαίσιο της διεπιστημονικότητας, που αποτελεί το βασικότερο χαρακτηριστικό της, (UNESCO 1977, Λιαράκου & Φλογαΐτη, 2007:167), έρχεται να συνεργαστεί με την αρχαιολογική έρευνα προκειμένου να διαμορφώσει έναν κώδικα αξιών και αντιλήψεων, η υιοθέτηση του οποίου θα οδηγήσει σε διαμόρφωση στάσεων που θα συμβάλουν στη διαχείριση των περιβαλλοντικών ζητημάτων. Διότι, κάθε προσπάθεια υιοθέτησης μιας επιθυμητής φιλο-περιβαλλοντικής συμπεριφοράς και γενικότερα η διαμόρφωση του περιβαλλοντικά υπεύθυνου και ενεργού πολίτη περνάει μέσα από τη ζύμωση των αξιών (UNECE, 2005, 3-13,15). Η ίδια η ΠΕ μάλιστα μέσα από τις μεθοδολογικές της προσεγγίσεις λειτουργεί ως ένα σύστημα αναγνώρισης των ιστορικών, αισθητικών και κοινωνικών αξιών των μνημείων, καθώς οι αξίες βρίσκονται στο επίκεντρο της εκπαιδευτικής της διαδικασίας (Λιαράκου & Φλογαΐτη, 2007:169)

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, ως καθαρά βιωματική εκπαίδευση, η ΠΕ καθώς υλοποιείται μέσα στους ίδιους τους αρχαιολογικούς χώρους φέρνει σε άμεση επαφή τους εκπαιδευόμενους με τα αρχαία μνημεία και ό,τι αυτά αντιπροσωπεύουν, οικειώνοντας την κοινωνία με την πολιτιστική κληρονομιά που είναι κοινός στόχος για την ΠΕ και την Αρχαιολογία (Πετράκης, 2013:31). Η ΠΕ μάλιστα, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση και πρώτιστα στην έννοια του τοπικού (Φλογαΐτη, 1998:202), αναδεικνύει τα μνημεία αυτά σε σύμβολα και κύρια στοιχεία της πολιτισμικής ταυτότητας, της παράδοσης και της ιστορικής συνέχειας της περιοχής όπου βρίσκονται. Στο επίπεδο αυτό η ΠΕ λειτουργεί ως μηχανισμός κοινωνικής διάχυσης των μηνυμάτων των αρχαιοτήτων τόσο σε μαθητές και εκπαιδευτικούς μέσα από την υλοποίηση Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης για τις σχολικές μονάδες, όσο και σε ομάδες πολιτών στο πλαίσιο της Δια Βίου Μάθησης Ενηλίκων. Η εμπειρία από την υλοποίηση του προγράμματος «ΠΡΑΣΙΝΕΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ

ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ»¹ στους αρχαιολογικούς χώρους της νότιας Αιτωλοακαρνανίας με τίτλο «Λιμναίες διαδρομές σε αρχαίες πολιτείες» που υλοποιήθηκε με πρωτοβουλία του Κέντρου Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Μεσολογγίου-Θέρμου σε συνεργασία με τη ΛΣΤ΄ Εφορία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων είναι πολύ σημαντική και ενθαρρύνει προς την υλοποίηση προγραμμάτων ΠΕ στους αρχαιολογικούς χώρους.

Οι ανθρώπινες παρεμβάσεις στο φυσικό περιβάλλον είναι κοινό γνώρισμα κάθε εποχής – και αυτό καθ’ αυτό δεν κρίνεται αρνητικά αφού όλοι οι οργανισμοί διεκδικούν το περιβαλλοντικό τους μερίδιο. Σήμερα ωστόσο είναι εντελώς διαφορετικός τόσο ο βαθμός παρέμβασης στο φυσικό περιβάλλον όσο και ο τρόπος που αντιλαμβάνεται ο σύγχρονος άνθρωπος το φυσικό περιβάλλον. Η διερεύνηση των αντιλήψεων της αρχαιότητας για το περιβάλλον, εποχής κατά την οποία η περιβαλλοντική προστασία ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τη ιερότητα της φύσης και εκδηλωνόταν με τη θεοποίηση των φυσικών φαινομένων και των στοιχείων της φύσης, σήμερα είναι εξαιρετικά χρήσιμες και ενδιαφέρουσες, καθώς η περιβαλλοντική κρίση γνωρίζουμε πως είναι πρώτιστα κρίση αντιλήψεων και αξιών.

Πέρα από τις γενικότερες αντιλήψεις της αρχαιότητας για το περιβάλλον, στα πλαίσια υλοποίησης ενός προγράμματος ΠΕ αναδεικνύονται μια σειρά από περιβαλλοντικές αντιλήψεις και πρακτικές της αρχαιότητας που αφορούν στους αρχαιολογικούς χώρους και εύκολα γίνονται αντιληπτές μέσα από μια «περιβαλλοντική ανάγνωση» των μνημείων αυτών, αντιλήψεις που παραπέμπουν

¹ Στο πλαίσιο της εκπόνησης του Εθνικού Σχεδίου Δράσης σχετικά με την Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη, η Διεύθυνση Μουσείων, Εκθέσεων και Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων διοργάνωσε το 2012 τη δράση Πράσινες Πολιτιστικές Διαδρομές. Στόχος της διοργάνωσης υπήρξε η ανάδειξη της πολιτιστικής ταυτότητας και της ιστορικής παράδοσης, η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και της βιοποικιλότητας, η ενεργοποίηση όσο το δυνατόν περισσότερων κοινωνικών ομάδων πολιτών και η προαγωγή της τουριστικής ανάπτυξης μέσα από εκδηλώσεις που ποικίλλουν και εναρμονίζονται με το εκάστοτε φυσικό περιβάλλον και την κατά τόπους ιστορική και πολιτιστική παράδοση.

Οι Πράσινες Πολιτιστικές Διαδρομές προέκυψαν μέσα από τη συνεργασία φορέων της Γενικής Γραμματείας Πολιτισμού, του Τομέα Παιδείας, της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και φορέων με περιβαλλοντική δράση. (http://www.yppo.gr/3/g32.jsp?obj_id=53032)

κατευθείαν στις αρχές της αειφόρου ή βιώσιμης ανάπτυξης που είναι σήμερα το μεγάλο ζητούμενο.

Ενδεικτικά, προχωρώντας σε μια τέτοιου είδους «περιβαλλοντική ανάγνωση» μνημείων μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι στην περίπτωση των αρχαιολογικών χώρων της νότιας Αιτωλοακαρνανίας η μελέτη των αρχαίων καταλοίπων αναδεικνύει πως τα μνημεία αυτά ήταν ενταγμένα στο φυσικό χώρο κατά τρόπο ώστε να αξιοποιούνται στο μέγιστο τα γεωμορφολογικά πλεονεκτήματα του φυσικού περιβάλλοντος. Για παράδειγμα, η τοποθεσία όπου βρίσκεται η πόλη της Νέας Πλευρώνας δεσπόζει στη γύρω πεδιάδα, τη λιμνοθάλασσα και τις Αλυκές Μεσολογγίου, γεγονός που υποδηλώνει τη σημασία της κατά την αρχαιότητα ως στρατηγικού σημείου για τον έλεγχο τόσο των πλουτοπαραγωγικών πηγών της περιοχής όσο και των θαλάσσιων και χερσαίων δρόμων (Κολώνας, [α] 2008:7). Επίσης, η αρχαία πόλη των Οινιαδών, κτισμένη στην όχθη του ποταμού Αχελώου, κατείχε στρατηγική θέση, από την οποία ελεγχόταν τόσο η είσοδος προς τον Πατραϊκό κόλπο όσο και η θαλάσσια αρτηρία μεταξύ Ακαρνανίας και νησιών, Λευκάδας, Ιθάκης και Κεφαλονιάς. Παράλληλα βρισκόταν κοντά στις εκβολές του Αχελώου και ως εκ τούτου σε θέση κατάλληλη για δημιουργία λιμανιού και για εμπορική δραστηριότητα, δεδομένα που ερμηνεύουν τη μεγάλη οικονομική και πολιτιστική δραστηριότητα που ανέπτυξε (Κολώνας, [β] 2008:5).

Στην περίπτωση των αρχαίων μνημείων της Αιτ/νίας διαπιστώνεται ότι έχουμε άριστη αξιοποίηση των γεωφυσικών και μορφολογικών στοιχείων του περιβάλλοντος για την κάλυψη των ανθρώπινων αναγκών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι Νεώσοικοι των Οινιαδών (4^{ος} αιων. π.Χ.), ένα μνημείο μοναδικό και από τα επιβλητικότερα της αρχαιότητας. Η ανατολική του πλευρά, το δάπεδο και οι ράμπες μέσα στις οποίες σύρονταν τα πλοία για να μπουν στο στεγασμένο οικοδόμημα ήταν σκαλισμένα πάνω σε φυσικό βράχο, αξιοποιώντας αποτελεσματικά τη γεωμορφολογία της περιοχής για την ανέλκυση και καθέλκυση των πλοίων (Κολώνας, [β] 2008:17-19). Χαρακτηριστικό επίσης παράδειγμα αποτελούν τα αρχαία θέατρα που είναι κτισμένα στις πλαγίες λόφων, τα οποία εξακολουθούν να αποτελούν ένα δημιούργημα της αρχαίας αρχιτεκτονικής με τέλεια εργονομική μορφή που παρέμεινε αναλλοίωτη στο χρόνο και επαναλαμβάνεται στις σύγχρονες ανά τον κόσμο πανομοιότυπες παραλλαγές της, όπως τα ολυμπιακά στάδια, τα ποδοσφαιρικά γήπεδα κλπ. Και είναι κοινή διαπίστωση πως παρά τις περιβαλλοντικές διαταραχές που σημειώνονται από την ανθρώπινη δράση για την κατασκευή αυτών

των έργων, οι φυσικές διεργασίες παραμένουν αδιατάρακτες στο σύνολό τους και ο άνθρωπος εξακολουθεί να συμβιώνει αρμονικά με τη φύση (Σκαναβή & Σακελλάρη, 2010:4-5).

Μια ακόμα σημαντική διαπίστωση στη μελέτη των αρχαίων μνημείων είναι πως οι οικισμοί και οι πόλεις δομούνται με κριτήριο την ύπαρξη και την εγγύτητα των φυσικών πόρων. Κατ' αρχήν η καίρια και στρατηγικής σημασίας θέση ολόκληρου του νομού Αιτωλοακαρνανίας στον Ελλαδικό χώρο, καθώς βρίσκεται πάνω σε σημαντικούς χερσαίους και θαλάσσιους δρόμους επικοινωνίας, υπήρξε η αιτία για την αδιάκοπη κατοίκησή του από τα παλαιολιθικά χρόνια. Το ενδιαφέρον στράφηκε από την αρχή στις παράλιες και παραποτάμιες περιοχές που δέχονταν και ποικίλες επιδράσεις και όπου η ανάπτυξη υπήρξε ταχύτερη. Ο πολύ αντιπροσωπευτικός μύθος του Αχελώου και η πάλη του με τον Ηρακλή που μας χαρίζει το κέρας της Αμάλθειας – δηλαδή της αφθονίας – αποδίδει πολύ χαρακτηριστικά τον πλούτο των φυσικών πόρων που χάριζε το ποτάμι σε όλη την περιοχή. Ένα ακόμα παράδειγμα έρχεται από τη λαμπρή περίοδο της μυκηναϊκής περιόδου, που βρίσκει πέντε πόλεις της Νότιας Αιτωλοακαρνανίας (Καλυδώνα, Πλευρώνα, Χαλκίδα, Ωλενο και Πυλήνη) να λαμβάνουν μέρος με σαράντα πλοία στον Τρωικό πόλεμο. Η ναυτική ανάπτυξη της περιόδου οφείλεται ακριβώς στην ύπαρξη του φυσικού πόρου που αποτελεί το χαρακτηριστικότερο στοιχείο του τοπικού φυσικού περιβάλλοντος: της λιμνοθάλασσας.

Η σπουδαιότητα των αρχαιολογικών μνημείων στη σύνδεσή τους με το φυσικό περιβάλλον στο οποίο εντάσσονται έρχεται να προσδιοριστεί επιπλέον και μέσα από ένα σύνολο αξιών που προκύπτουν ως βασικές παράμετροι του τρόπου ζωής της αρχαιότητας αλλά και ως φορέας πολιτισμού της διαχρονικής και αδιάκοπτης παρουσίας του ανθρώπου στην περιοχή.

Βασική αξία είναι η οικονομία της ύλης σε συνδυασμό με την αρχή της αυτάρκειας. Κατευθυντήριο άξονας της οικονομικής σκέψης των αρχαίων ήταν η πεποίθηση ότι προείχε η φυσική τάξη. Κάθε απόκλιση από αυτή αποτελούσε «ύβριν» και άσκοπη ενέργεια για την οικονομία. Άρα, ορθολογική συμπεριφορά συνιστούσε η εναρμόνιση των ανθρώπινων ενεργειών προς τη φύση για την επίτευξη του καλύτερου δυνατού αποτελέσματος με τη λιγότερη δυνατή σπατάλη πόρων, με στόχο την κάλυψη αναγκών του πληθυσμού σε ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης, επίπεδο αυτάρκειας αλλά ποτέ πολυτέλειας (Βαλλερά & Κορμά, 1990). Ακριβώς αυτή είναι η ουσία της βιώσιμης ανάπτυξης και οι αρχαίοι Έλληνες την είχαν συλλάβει αιώνες

πριν. Αντιπροσωπευτικό εδώ όσο και ιδιαιτέρως εντυπωσιακό είναι το παράδειγμα των δεξαμενών της Νέας Πλευρώνας. Τόσο η μεγάλη δεξαμενή όσο και οι πολλές ακόμα μικρότερες που βρίσκονται στα όρια της αρχαίας πόλης είναι κατασκευασμένες από τοπικό ασβεστόλιθο, όπως επίσης και τα οχυρωματικά έργα (Κολώνας, [α] 2008:24-27). Το εντυπωσιακό στην περίπτωση των δεξαμενών είναι ότι κατασκευάστηκαν σε προϋπάρχοντα – ενδεχομένως υλοτομικά ορύγματα που δημιουργήθηκαν σε διάφορα σημεία εντός των τειχών της αρχαίας πόλης προκειμένου να αντληθούν πέτρες για το χτίσιμο των τειχών και των υπολοίπων οικοδομημάτων. Τα ανοίγματα αυτά, με μία σοφία αξιοθαύμαστη που καταδεικνύει ορθολογική διαχείριση του περιβάλλοντος και οικονομία της ύλης και των φυσικών πόρων, τα χρησιμοποίησαν στη συνέχεια για δεξαμενές.

Όπως προκύπτει από τη μελέτη των διασωθέντων σήμερα μνημείων η αισθητική του τοπίου αποτελεί βασικό κριτήριο χωροθέτησης και κατασκευής των κτισμάτων. Οι πόλεις χτίζονται σε περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Η θέα προς τη λιμνοθάλασσα που έχουν οι αρχαίες πόλεις της νότιας Αιτ/νίας είναι μοναδική, με ξεχωριστή και ιδιαίτερη αυτήν της πόλης της Νέας Πλευρώνας. Ιδιαίτερη φροντίδα μάλιστα έδειχναν και στην επιλογή της θέσης των αρχαίων θεάτρων. Για παράδειγμα το αρχαίο θέατρο της Νέας Πλευρώνας, που θεωρείται ένα από τα πιο ενδιαφέροντα θέατρα της Αιτωλίας συν τοις άλλοις και λόγω της μοναδικής θέας που προσφέρει προς την πεδινή παραλιακή ζώνη στα δυτικά του Μεσολογγίου (Κολώνας, [α] 2008:27)

Ιδιαίτερη αξία δινόταν από τους αρχαίους στη χωροταξία και τη ρυμοτομία των πόλεων, δημιουργώντας οικισμούς και πόλεις με ευδιάκριτες ζώνες που οριοθετούν τις χρήσεις γης κατά τομείς για την καλύτερη δυνατή λειτουργικότητα της πόλης. Υπήρχαν τα τείχη της πόλης, οι ναοί και τα ιερά, οι αγορές και τα δημόσια κτήρια, οι κατοικίες και τα εργαστήρια, τα νεκροταφεία, οι κρήνες και τα άλση. Χαρακτηριστικό του σεβασμού των αρχαίων Ελλήνων προς το περιβάλλον είναι το γεγονός ότι στη χωροθέτηση των οικισμών τους κύριο μέλημά τους ήταν η επιλογή υγιεινής τοποθεσίας, δεύτερο η επιλογή οχυρής τοποθεσίας και τρίτο η επιλογή πλούσιας τοποθεσίας (Βαλλερά & Κορμά, 1990).

Η αρμονία στις κατασκευές τόσο ως προς την επιλογή των υλικών, όσο και ως προς τις διαστάσεις των κτισμάτων αποτελεί μέγιστη επίσης αξία καθώς ανθρώπινα έργα και φυσικό περιβάλλον συμπλέκονται σε ένα οργανικό σύνολο που δε διαταράσσει την αρμονία του φυσικού περιβάλλοντος. Ως προς τη χρήση των υλικών,

αυτά προέρχονται από το ίδιο το φυσικό περιβάλλον στο οποίο είναι ενταγμένα τα μνημεία, που σημαίνει μικρή δαπάνη ενέργειας για τη μεταφορά αλλά και αυτάρκεια σε δομικά υλικά.

Σε ένα άλλο επίπεδο, που εκπορεύεται και πάλι από αυτή τη μοναδική έννοια και αίσθηση του μέτρου, εξαιρετική εντύπωση μας κάνει η εναρμόνιση της κλίμακας των κτηρίων με το φυσικό περιβάλλον. Όχι μόνο τα μεγάλα δημόσια κτήρια αλλά και τα μικρά έργα και τα ιδιωτικά σπίτια και τα εργαστήρια θεωρούνταν αυτονόητο ότι έπρεπε να υποτάσσονται στην κλίμακα του χώρου, να εντάσσονται στην αισθητική διαμόρφωση του περιγύρου, να υπακούουν στις επιταγές του μέτρου και της ισορροπίας. Δηλαδή, να συντελούν στην υλοποίηση ενιαίου αισθητικού αποτελέσματος. Η αίσθηση του μέτρου δεν είναι μόνο θέμα αισθητικής αλλά και κανόνας ηθικής και πολιτικής συμπεριφοράς. Η ίδια αίσθηση του μέτρου, οι ίδιες αισθητικές και ηθικές αξίες διέπουν τη δημιουργία των καθημερινών αντικειμένων, των ρούχων και των επίπλων, αλλά και την καθημερινή συμπεριφορά των πολιτών (Βαλλερά & Κορμά, 1990).

Ένα ακόμα στοιχείο που προκύπτει από την «περιβαλλοντική ανάγνωση» των αρχαιολογικών μνημείων και χώρων αφορά στη διαχείριση του νερού. Τόσο αναφορικά με τη διαχείριση της λιμνοθάλασσας που οδηγεί στην ανάπτυξη των λιμανιών, της ναυτικής τέχνης και των θαλάσσιων δρόμων επικοινωνίας, όσο και αναφορικά και με τη διαχείριση του γλυκού νερού εντός των πόλεων, όπου εκμεταλλεύονται τις υδατοπτώσεις και αναπτύσσουν μια σειρά από διάφορα υδροδοτικά συστήματα και συστήματα αποθήκευσης του νερού, καθώς και λουτρικά και αποχετευτικά συστήματα, που πιστοποιούν τη φροντίδα του αρχαίου κόσμου για τη διαχείριση του νερού. Μπορούμε να αναφέρουμε το παράδειγμα της Πλευρώνας, όπου θα συναντήσουμε τον αρχαίο αγωγό υδροδότησης της πόλης που ξεκινάει από τα Ρέτσινα, διανύει τον Αράκυνθο και υδροδοτεί την Πλευρώνα, μεταφέροντας το νερό στις δεξαμενές εντός της πόλεως. Σε όλη την έκταση της αρχαίας πόλης θα συναντήσουμε επίσης πολλές δεξαμενές, πηγάδια, λουτρά, κλπ (Κολώνας, [α] 2008:20-27).

Μέγιστη αξία στη ζωή των κατοίκων της Νότιας Αιτωλοακαρνανίας κατά την αρχαιότητα υπήρξε επίσης η ανάπτυξη και η καλλιέργεια της ιδιότητας του πολίτη, που ασκείται στην αρχαία αγορά και στα δημόσια οικοδομήματα που την πλαισίωναν. Ενδεικτικά αναφέρουμε την αρχαία Αγορά των Οινιαδών και την Αγορά της Νέας Πλευρώνας. Στην αγορά γίνονταν όλες οι δημόσιες συζητήσεις και παίρνονταν οι

αποφάσεις που είχαν σχέση με την πολιτική ζωή της πόλης ή εκλέγονταν άρχοντες. Η αγορά ήταν το πολιτικό και διοικητικό κέντρο της πόλης. Και ήταν τόσο πολύ ανεπτυγμένη η έννοια του πολίτη στις αιτωλικές πόλεις ώστε πολύ πρόωμα συγκροτήθηκαν σε ομοσπονδιακό κράτος, στην περίφημη «Αιτωλική Συμπολιτεία», ένα περίπλοκο πολιτικό και διοικητικό σύστημα που δημιουργήθηκε από τη σύναψη πολιτικής και στρατιωτικής συμμαχίας των πόλεων-κρατών της Αιτωλίας με κύρια χαρακτηριστικά την ισοπολιτεία και την ταυτόχρονη αυτονομία των μελών της. Κι όλα αυτά τόσο παλιά, ενώ στην εποχή μας ο επιδιωκόμενος σκοπός για να ξεπεραστεί η περιβαλλοντική κρίση είναι η εκπαίδευση των πολιτών ώστε να έχουμε όλοι μας τη δυνατότητα να συμμετέχουμε ενεργά στη λήψη αποφάσεων, ασκώντας το δικαίωμά μας στην επιλογή (Σκαναβή & Σακελλάρη, 2010:1).

Είναι βέβαιο ότι ο άνθρωπος ανήκει στο περιβάλλον και εξαρτάται από αυτό, ενώ παράλληλα επεμβαίνει δραστικά στη διαμόρφωσή του. Η ανθρώπινη ζωή χωρίς το περιβάλλον δεν έχει πιθανότητα συνέχειας, αλλά ακόμη σημαντικότερο είναι το γεγονός ότι η ποιότητα της ανθρώπινης ζωής καθορίζεται από την ποιότητα του περιβάλλοντος. Οι ανθρώπινες παρεμβάσεις στο περιβάλλον σήμερα, για να καλυφθούν οι μεταβαλλόμενες ανάγκες μας, διαφοροποιήθηκαν. Από «ανώδυνες» ανθρώπινες δράσεις, που αφομοιώνονταν από το περιβάλλον, μετατράπηκαν σε μεγάλης κλίμακας επεμβάσεις. Οι επεμβάσεις αυτές κατέληξαν να υπερβούν τους φυσικούς νόμους, να διαταράξουν την αρχική ισορροπία, να αλλοιώσουν τις φυσικές διεργασίες και να απειλούν την ίδια την ποιότητα της ανθρώπινης ζωής.

Η κυρίαρχη αντίληψη που συνέβαλλε στην αλλοίωση και διατάραξη των φυσικών οικοσυστημάτων είναι ότι ο άνθρωπος βρίσκεται ιεραρχικά σε ανώτερη θέση από τα υπόλοιπα είδη ζωής, θέτοντάς τα στην απόλυτη κυριαρχία του, δικαιολογώντας την αλόγιστη εκμετάλλευσή τους. Η ανθρωποκεντρική και αποσπασματική αυτή αντίληψη του κόσμου, που τοποθετεί τον άνθρωπο κυρίαρχο των φυσικών συστημάτων και αγνοεί την αλληλεξάρτηση και τις αλληλεπιδράσεις που υπάρχουν μεταξύ τους, οδήγησε στην υπερεκμετάλλευση της φύσης και των φυσικών πόρων, που θεωρήθηκαν ως «ανεξάντλητα» καταναλωτικά αγαθά, οδήγησε στην αλλοίωση του φυσικού περιβάλλοντος και γενικότερα στη γένεση σοβαρών περιβαλλοντικών προβλημάτων. Η λύση των περιβαλλοντικών προβλημάτων εντοπίζεται σε μια αλλαγή θέασης του κόσμου, από την τρέχουσα ανθρωποκεντρική προς μια βιοκεντρική, όπου με ταπεινοφροσύνη η ανθρωπότητα θα αναγνωρίζει ότι είναι ανάγκη να συμπορεύεται με τον πλανήτη παρά να κυριαρχεί σε αυτόν

(Γεωργόπουλος & Τσαλίκη, 1998). Η γνώση αυτή για μας είναι οικεία καθώς αναγνωρίζεται στις αντιλήψεις της αρχαιότητας και αποτελεί κομμάτι του πολιτισμού μας που αναγνωρίζεται μέσα στους αρχαιολογικούς μας χώρους.

A. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Βαλλερά, Ε., Κορμά, Μ., (1990). «Το Περιβάλλον και η Αρχαιότητα». Αρχαιολογία, τευχ. 35, Αθήνα, 1990, σ. 48-52
- Γαλανίδου, Ν., (2012). «Η συγκρότηση της δημόσιας αρχαιολογίας σε πεδίο επιστημονικής μελέτης» στο Γαλανίδου Ν. / Dommasnes L.H. (επιμ.), *Μιλώντας στα παιδιά για το παρελθόν. Μια διεπιστημονική προσέγγιση*. Δημόσια Αρχαιολογία1, Αθήνα, 2012, σ. 13-20
- Γεωργόπουλος, Α., Τσαλίκη, Ε., (1998). Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Αρχές, Φιλοσοφία, Μεθοδολογία, Παιχνίδια & Ασκήσεις. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg
- Κολώνας, Λ., (2008) [α]. *Νέα Πλευρώνα*. Αθήνα, Υπουργείο Πολιτισμού, Ταμείο Διαχείρισης Πιστώσεων για την Εκτέλεση Αρχαιολογικών Έργων
- Κολώνας, Λ., (2008) [β]. *Αρχαίοι Οινιάδες*. Αθήνα, Υπουργείο Πολιτισμού, Ταμείο Διαχείρισης Πιστώσεων για την Εκτέλεση Αρχαιολογικών Έργων
- Λιαράκου Γ., Φλογαΐτη Ε. (2007). *Από την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στην Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη*. Αθήνα, Νήσος
- Πετράκης, Π., (2013). *Η Διαχείριση της Πολιτισμικής Κληρονομιάς*. Αθήνα, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Σκαναβή, Κ., Σακελλάρη, Μ. (2010). «Στα δέντρα Κατοικούσαν οι Μυθικές Δρυάδες...» στο (επιμ.) Μανωλάς, Ι. *Το φυσικό περιβάλλον στην Αρχαία Ελλάδα*. Τμήμα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
- Φλογαΐτη, Ε., (2009), *Εκπαίδευση για το Περιβάλλον και την Αειφορία*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα
- Φλογαΐτη Ε., (1998), *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, (θ έκδ.), Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα

B. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Sterling, S., (1998), *Education for Sustainable Development in the Schools Sector*, (Report of Panel for Education for Sustainable Development), Reading, Council for Environmental Education
- UNCED, (1992), *Agenda 21: Programme of Action for Sustainable Development, Rio Declaration on Environment and Development*, UNCED, Rio de Janeiro, Brazil
- UNECE, (2005), *Education for sustainable development in the UNECE region*, Available online at: <http://www.unece.org/env/esd/Strategy&Framework.htm> (accessed 11 August 2006)
- UNESCO, (ed.), Conference intergouvernementale sur l' education relative a l' environnement, Rapport final (Tiblissi, 14-16 octobre 1977), Paris1977, ED/MD/49, P. 27-56, στο Φλογαΐτη Ευγενία, *Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, σ. 247-294